

Роль громадських організацій у формуванні підвалин демократичного політичного режиму в Україні

Постановка проблеми. Збереження функцій і повноважень інститутів самоорганізації та самодіяльності громадян, тобто громадських організацій, визначають ступінь розвиненості громадянського суспільства і спряють розвитку демократії й підвищенню рівня політико-правової культури соціуму на всіх етапах розвитку держави в будь-якій країні. Тому не дивно, що по мірі становлення громадянського суспільства та узагальнення досвіду його розвитку зростає увага вітчизняних та зарубіжних дослідників до громадських організацій як до одного з гравців на сучасному українському політичному полі.

Метою статті є визначення напрямків впливу громадських організацій на сучасне українське політичне поле в контексті становлення громадянського суспільства і розвитку демократії в Україні. Відповідно до мети ставимо наступні **завдання**:

1. Висвітлити поняття демократії.
2. Проаналізувати поняття громадських організацій в Україні.
3. Висвітлити сучасне розуміння демократії як головної цінності суспільства в умовах трансформації та суспільно-політичних змін.

Об'єкт дослідження. Громадські організації в Україні.

Предмет дослідження. Формування підвалин демократичного політичного режиму в Україні.

Стан дослідження. Дослідження громадських організацій має досить давню історію. Так, у роботах класиків соціологічної думки М. Вебера, Е. Дюркгейма, Т. Парсонса, А. де Токвіля дається уявлення про соціальні інститути й організації, групи інтересів і групи тиску. У західній науці основи сучасних досліджень громадських організацій заклали основоположники психологічної парадигми Г. Тард і Г. Лебон. На базі розробленої ними теорії колективної поведінки в середині минулого століття сформувався впливовий напрям у вивченні громадських організацій і соціальних рухів. З появою на Заході в 60-70-і роки ХХ сторіччя небачених раніше великомасштабних форм колективних дій («нові громадські рухи») виникають такі теоретичні напрямки, що пояснюють природу і сутність громадської самодіяльності, як парадигма мобілізації ресурсів (У. Гемсон, К. Дженкінс та ін.) і парадигма нових соціальних рухів (М. Кастелс, Х. Крізлі, А. Мелуччі та ін.).

Деякі вчені розглядають громадські організації з точки зору ролі, яку вони відіграють у залученні людей до колективної діяльності і формуванні соціального капіталу (Т. Скопол, Р. Путнам). Інші дослідники зосередилися на тому, як громадські організації впливають на політику і результати виборів (К. Шлоцман, Дж. Тієрні, Дж. Гросман, Е. Хелпман). Власне громадським організаціям як добровільним некомерційним асоціаціям людей присвячені роботи Г. Г. Дилигенського, С. Г. Климової, А. А. Ослон, К. В. Петренко. Неурядові організації як суб'єкт суспільно-політичної дії досліджує політолог Д. Н. Нечаєв. У роботах М. Г. Антихіна, Г. Г. Дилигенського, В. Г. Хорос розглядається проблема активізації взаємодії держави з «третім сектором».

Дослідження громадських організацій здійснювали вітчизняні вчені у різних галузях науки. Так, політологи вивчають громадські організації в контексті громадянського суспільства (В. Д. Новохацький, В. І. Пашенко), історики розглядають питання діяльності окремих громадських організацій в певний період (Н. І. Загребельна, І. К. Патриляк, С. Є. Пономаренко, Т. Є. Богданова, Н. В. Борисенко, О. С. Гнатчук). Значний внесок у дослідження питань розвитку і діяльності громадських організацій зроблено такими представниками вітчизняних громадських організацій як О. Айвазовська, О. Черненко, І. Попов, М. Шелеп, Ю. Тищенко, І. Когут, О. Ключев, О. Неберікут, Ю. Лісовський та ін.

Громадські організації аналізують у рамках різних напрямків і теорій – втім, їх аналіз у більшості випадків природним чином пов'язаний з концепцією громадського суспільства, інститутом якого вони визначаються.

Виклад основного матеріалу. Поняття “демократія” багатогранне. Його використовують на позначення типу політичної культури, певних політичних цінностей, політичного режиму. У вузькому розумінні “демократія” має тільки політичну спрямованість, а в широкому — це форма внутрішнього устрою будь-якої суспільної організації.

Класичне визначення демократії дав А. Лінкольн:

Демократія — правління народу, обране народом, для народу.

Характерною особливістю демократичного політичного режиму є децентралізація, розсосередження влади між громадянами держави з метою надання їм можливості рівномірного впливу на функціонування владних органів.

Демократичний режим – це форма організації суспільно-політичного життя, заснованого на принципах рівноправності його членів, періодичної виборності органів державного управління і прийняття рішень у відповідності з волею більшості.

Основними ознаками демократичного політичного режиму є:

- наявність конституції, яка закріплює повноваження органів влади й управління, механізм їх формування;
- визначено правовий статус особистості на основі принципу рівності перед законом;
- поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову з визначенням функціональних прерогатив кожної з них;
- вільна діяльність політичних і громадських організацій;
- обов'язкова виборність органів влади;
- розмежування державної сфери та сфери громадянського суспільства;
- економічний та політичний, ідеологічний плюралізм (заборони торкаються лише антилюдських ідеологій).

За демократії політичні рішення завжди альтернативні, законодавча процедура чітка й збалансована, а владні функції є допоміжними. Демократії властива зміна лідерів. Лідерство може бути як індивідуальним, так і колективним, але завжди має раціональний характер. Демократичний режим характеризують високий рівень суспільного самоврядування, переважаючий консенсус у відносинах між владою й суспільством. Одним із головних принципів демократії є багатопартійність. У політичному процесі завжди бере участь і опозиція, яка виробляє альтернативні політичні програми й рішення, висуває своїх Претендентів на роль лідера. Головна функція опозиції за демократичного політичного режиму — визначати альтернативні напрями розвитку суспільства та складати постійну конкуренцію правлячій еліті. Сутнісними ознаками демократії є електоральні (лат. elector — виборець) змагання, можливість розподілу інтересів, націленість на консолідацію суспільства. За демократії держава функціонує заради громадян, а не навпаки, існують умови для подальшого розвитку громадянського суспільства. Демократія і в політичному, і в загальнолюдському розумінні є магістральним шляхом, своєрідним ідеалом майбутнього розвитку суспільства та людської цивілізації загалом.

Зусиллями низки дослідників концепція громадянського суспільства значною мірою осучаснена, пристосована до умов теперішнього суспільства. Однак, поряд із здобутками, спостерігаються і деякі втрати. Чи не найголовнішою серед них є надмірна увага до проблем опору суспільства державі. Зосередження уваги на наслідках протистояння груп та об'єднань, що належать до громадянського суспільства, репресивній державі було закономірним явищем для періоду, коли сила тоталітаризму була підірвана саме завдяки колективним акціям громадянського суспільства. Однак в теоретичному плані такий підхід веде сьогодні до політизації категорії «громадянське суспільство», до того, що до уваги береться лише одна його модель. У деяких випадках політизація доходить до ототожнення

«громадянського суспільства» із свідомо створеною опозицією до владних структур [1, с. 21-38].

Втім, роль громадянського суспільства, як і його інститутів, значно ширше і різноманітніше, ніж протистояння державі. Громадські організації не протиставлені, а взаємопов'язані із державою і політичним полем України.

Існування громадських організацій у сучасному українському суспільстві є необхідністю, адже двадцяте сторіччя переконливо продемонструвало, що без громадських організацій навіть найрозвиненіші держави не можуть забезпечити стабільність громадянського суспільства в Україні, демократичний характер її політичного поля є похідною характеристикою від активної участі її громадян у різних громадських організаціях, які саме і формують основу громадянського суспільства.

Політична основа громадянського суспільства – це демократична правова держава, що забезпечує кожному громадянину можливість брати участь у державних та громадських справах. У демократичній правовій державі абсолютно неприпустимою є будь-яка дискримінація за національно-етнічними, політичними, релігійними та іншими ознаками. Як характерну ознаку такої держави назвати можливістю вільного самовизначення та безпеки людини, усебічний захист найрізноманітніших прав людини з боку судових органів та громадських організацій.

Громадянські організації формуються, перш за все, як інструмент для реалізації потреб і інтересів. Природна потреба людей в об'єднанні, які у такий спосіб прагнуть позначити свою своєрідність, впливає зі спільності їхнього становища в суспільстві, схожих рис і цілей і породжує різні типи суспільних зв'язків між ними. Водночас ознаками громадських організацій є і те, що з моменту створення їхні цілі йдуть до інтересів їхніх організаторів [6].

Що стосується впливу громадських організацій на сучасне українське політичне поле, то на перший погляд громадські організації відсторонені від сфери політики. Відносна відстороненість організацій від політики пов'язана насамперед з тим, що держава безпосередньо не втручається і їхню діяльність, а лише регулює її відповідно до чинного законодавства. До того ж громадські організації, на відміну від державних інститутів, не наділені владними повноваженнями. Відрізняються вони й від політичних партій, оскільки не ставлять за мету оволодіння державною владою. Відмінність їх від усіх інших суспільних угруповань пов'язана з особливостями функціонування (виникнення за ініціативою знизу, фактична єдність, забезпечення інтересів своїх членів та прихильників незалежно від мети та характеру об'єднань, нетрадиційність) та принципами діяльності (добровільність, поєднання особистих і суспільних інтересів, самоврядування, рівноправність, законність, гласність)

У сучасному суспільстві громадські організації забезпечують самоорганізацію, спільну діяльність громадян щодо реалізації соціальних цінностей і суспільних цілей, виникнення місцевих ініціатив та вирішення проблем на локальному рівні та рефлексують різноманітність суспільної думки стосовно різних сфер життя – культурної, освітньої, економічної тощо.

Отже, за своєю природою і характером діяльності громадські організації не є політичними організаціями. Однак їх діяльність почасти набуває для демократичної політичної системи, адже без широкої добровільної громадянської участі демократична держава може перетворитися в «територію» окремих привілейованих і організацій. В той час як за активної участі громадян у справах суспільства вона може витримати політичні, економічні, соціальні випробовування, не приносячи в жертву права і свободи своїх громадян.

У демократичній політичній системі громадяни беруть участь у виборах, здійснюючи своє пряме волевиявлення, а уряд усвідомлює необхідність проведення чесних і прозорих виборів як підтвердження легітимності своєї влади. Громадські організації в такому випадку відіграють потрійну роль, забезпечуючи неухильну реалізацію прав перших, попереджаючи

будь-які спроби впливу на процес з боку інших та одночасно гарантуючи чесність і прозорість виборчого процесу.

Зважаючи на процеси, що відбуваються в політичній системі сучасного українського суспільства, яке переживає період трансформації – перехід до демократичної правової держави, а в майбутньому до високоорганізованих форм громадянського суспільства, - на особливу увагу заслуговує питання ролі, яку відіграють організації в політичній системі і, зокрема, в якості суб'єкта виборчого процесу, адже саме вибори є формою прямої демократії, за допомогою якої громадяни обирають представників, які вони готові делегувати свої повноваження для вираження загальної волі та здійснення від їхнього імені управління суспільством. Саме через це громадяни мають бути найбільш зацікавлені в тому, щоб вибори відбувалися максимально прозоро та відкрито з дотриманням демократичних процедур та відносно до міжнародних стандартів. Тому, з одного боку, держава повинна забезпечити ці умови, а з іншого – надати громадськості можливість спостерігати за перебігом виборчої кампанії, здійснювати моніторинг за виборчим процесом. І лише за умови поєднання права вибору та права спостерігати – результати волевиявлення можуть бути справді легітимним, тобто підтримані і визнані суспільством [7].

Висновки. У сучасному українському суспільстві триває процес становлення громадських організацій, їх інституційний розвиток, рівень якого дозволяє говорити про зміцнення організаційних можливостей для впливу на різні сфери життя суспільства і на політичну сферу зокрема шляхом моніторингової діяльності, суб'єктом якої виступає громадськість.

В Україні громадські організації лише починають усвідомлювати свою роль в політичній системі, проти їх вплив на виборчий процес в Україні, як стверджує Ю. Опалько [8], зростає, а форми, методи та засоби, які застосовуються ними у повсякденній практиці, урізноманітнюються. Прикладами можуть слугувати такі організації як «ОПОРА», «КВУ», «Чесно», «ДЗВІН» та інші. Це є свідченням набуття політичною системою України таких характеристик, як відкритість, демократичність, свобода від контролю з боку держави (політична незаангажованість), націленість на взаємодію, а не протистояння державі, публічність, а також свідченням зростання громадянської активності, що є обов'язковою передумовою можливості здійснення ефективного і всеохоплюючого громадського моніторингу за процесами, що відбуваються в державі, у т. ч. за політичними процесами і виборчим процесом зокрема.

Список використаної літератури:

1. Бабкіна О. В. Держава і громадянське суспільство: комунікаційні аспекти і протиріччя третього тисячоліття / О. В. Бабкіна // PR в органах державної влади та місцевого самоврядування: [монографія]. – К; Сімферополь: МАУП, 2003. – С. 8-24.
2. Бебик В. М. Політологія для політики і громадянина: [Монографія] / В. М. Бебик. – К.: МАУП, 2003. – 424 с.
3. Бондарчук А. Громадське спостереження за виборами: що і для чого? [Електронний ресурс] / А. Бондарчук. – Режим доступу: <http://oporaua.org/articles/1425-gromadske-sposterezhennja-za-vyboramy-shcho-i-dlja-chogo>
4. Гегель Г. Философия права / Г. Геталь. Пер. С нем.: Ред. И сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.
5. Кляйнеберг М. Некоммерческие общественные организации в российском секторе социального обеспечения [Електронний ресурс] / М. Кляйнеберг // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2000. – том III, выпуск 1. – Режим доступу: <http://hg.soc.pu.ru/publications/jssa/2000/1/10klanberg.html>.
6. Коэн Дж. Л. Гражданское общество и политическая теория / Джин Л. Коэн, Эндрю Арато. Пер. С англ. / Общ. Ред. И. И. Мюрберг. – М.: Весь Мир, 2003. – 784 с.
7. Колодій А. Концепція громадянського суспільства: проблема узгодженості теоретичних підходів та емпіричних моделей / Антоніна Колодій // Громадянське

суспільство як здійснення свободи. Центрально-східноєвропейський досвід / За ред. А. Карася. – Львів, 1999 – С. 21-38.

8. Опалько Ю. Вплив громадських організацій на виборчий процес / Ю. Опалько // *Вибори та демократія*. – 2006. - №4. – С. 13-16.

9. Гончарук, Т. В. *Ментально-філософські засади національного буття, їх детермінуючий вплив на суспільні процеси [Текст] / Т. В. Гончарук // Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації : монографія / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнасевич, М. І. Гурик [та ін.] ; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С. 44-71*

10. Гончарук Т., Шумка М. *Національно-культурна ідентичність як маркер модернізованого українського суспільства // Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: Збірник наукових праць. Книга 6. – Л.: УБС НБУ, 2013. – 722с. – С. 391-399.*

11. Гурик, М. І. *Історична пам'ять народу у контексті актуальних завдань розбудови модерної української нації. / М. І. Гурик // Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації : монографія / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнасевич, М. І. Гурик, М. Л. Шумка, В. Я. Томахів [та ін.] ; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С. 90-113.*

12. Гурик М. І. Декомунізація як шлях побудови україноцентристської моделі історичної пам'яті [Електронний ресурс] / М. І. Гурик // Актуальні проблеми філософії та соціології. - 2016. - Вип. 11. - С. 26-29.